

ТРИ КУЗИНИ, ФРОЙД І Д'АННУНЦІО

А ось Ліні — п'ять років. І вона вже не просто шура-бура, а шура-бура, яка вміє читати!

Буває часом дивне відчуття, —
що час іде, а я собі окремо.
Мені п'ять років. Я ще дитя.
Люблю цукерки і читаю Брема.
Все щось майструю, думаю, дивлюсь,
таке мале, уперте і шалене.
Росту. Сміюсь. Нічого не боюсь...¹

Дівчинка читає Альфреда Брема. Що саме — не уточнено, але майже напевно це «Життя тварин». Знаючи про це, вже і на попередній віршований фрагмент дивимося інакше. Так ось звідки там і лев, і крокодил! І не випадковим словом — а розгорнуто: «Повзе, як спраглий крокодил», «левино-жовті береги / Лежать, на кігті похиливши зелену гриву шелюги».

Брем розширює її погляд, її горизонт, небокрай, роблячи його безкрайнім. При цьому казка ніби поєднується зі строгим знанням (нехай і поданим у науково-популярному вигляді). І ось вже камені на притоці Дніпра, Легличі, що тече крізь Ржищів, — не просто камені, а стадо тропічних звірів, яке живе у злагоді з українськими волами і лелеками. (Ось тільки шуліки вбитого шкода.)

¹ Костенко Ліна. Триста поезій. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. С. 294.

Чомусь пам'ятаю, що річка звалася Леглич.
Було в ній каміння — як сто бегемотячих спин.
А той цибатий, на клуні, звався лелечич.
А те запахуще — любидра, канупер і кмин.
Чомусь пам'ятаю — вночі ревли бегемоти.
Виходили з річки і дуже чомусь ревли.
І падали груші, і звались вони бергамоти.
Воли ремигали, і звались вони — воли.
Чомусь бегемоти випивали річку щоліта,
І пирхали важко рудими ніздрями злив.
Чомусь пам'ятаю, як плив між камінням шуліка,
Убитий шуліка чомусь між камінням плив...¹

Утім старожили Ржищева розповідають, що в цьому вірші справа не тільки в Бремі та дитячій фантазії. Лазеньку на березі Леглича поставили біля порожистого місця — там течія обтесала камені до гладенької округлості, так що всі, а не тільки Ліна, називали це місце «бегемотиками». Щоправда, у віршах вони виростають до бегемотів і оживають: ревуть ночами та випивають річку влітку. Що Ліна Костенко пам'ятає ім'я річки, не є дивним. Хата, в якій вона жила, стояла якраз на березі Леглича. (До речі, Ржищів за формою схожий на кривувато виписану літеру «Т»: він витягнутий уздовж річок — Дніпра та Леглича, що впадає в нього.)

Одного разу Ліна, ще маленькою дівчинкою, яка не вміє плавати, стала рятувницею. Тонув, як потім виявилось, сусідський хлопчик Віталік, молодший за неї. Але Ліна про все це не знала, коли почула крик листоноші, що йшов повз неї: «Рятуйте дитину!» Не роззуваючись, скотилася по схилу, в бур'янах і колючках, і шубовснула у воду. Згадала (чи вичитала?), що потопельників треба хапати за волосся. А він-бо стрижений! «Чорнява голівка то з'явиться над водою, то знову тоне. А в цьому місці глибоко, немає дна під ногами. Сама не знаю як, та якось викинулася з ним на берег, щось чула про штучне дихання — тисну на груди, а йому з рота — фон-

¹ Костенко Ліна. Триста поезій. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. С. 216.

танчиком вода. То я схопила його і потягла до дорослих»¹. Дотягла. Пора була під осінь — прохолодно, вечоріло рано. У двох дворах, рятівниці та врятованого, розвели багаття, дітей укрили ковдрами. А якщо вже багаття, жар, то і спекли щось — і вже передають з рук у руки печену кукурудзу та картоплю.

...Але не тільки Брема читала юна Ліна. У неї була «багатюща дитяча бібліотека», — вся, як вона каже, тодішня дитяча лектура. Однак шкода, що одного разу бібліотеку, підвішену в сараї в кошику, з'їла коза. Лише одну книгу вона відмовилася спожити — некрасівського «Діда Мазая». Цікаво, що прочитавши її, дівчинка зрозуміла майже все — крім якихось «дупелів», яких стріляв Мазай вже у другому рядку мініпоеми. Що цікаво, три кузини цього слова теж не знали, хоча, як окремо зауважує Костенко, були начитаними, ерудованими.

«Три кузини», двоюрідні мамині сестри, взагалі посідають значне місце в її спогадах. У Ржищеві Ліна була і під їхньою, а не лише бабусиною опікою. Три сестри дуже полюбили квіти, вирощували їх у саду, тому опис-представлення також стає схожим на казковий:

Немов чарівні декорації —
жасмин, троянди і бузок.
Кузини мамині, три грації,
як три принцеси із казок.
Які ж були вони вродливі,
три Лади-Либеді тоді!
І трішки-трішки вередливі,
і дуже-дуже молоді.
До них у гості ми приходили,
вони жили через город.
О тихий сад мого подиву,
де сливи звалися ренклюд!²

¹ Дзюба Іван, Костенко Ліна, Пахльовська Оксана. «Гармонія крізь тугу дисонансів...». К.: Либідь, 2016. С. 129.

² Костенко Ліна. Триста поезій. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. С. 92.

За словами Костенко, краса «трьох принцес» була дуже різною: «Одна епічна красуня, важкувата і волоока, за деяку манірність її в нас називали "Пуркуа". Друга — весела, жвава й дотепна, працювала на телефонній станції. Третя — класичний тип Попелюшки, тиха і непомітна, красуня, коли придивилася»¹.

Була, щоправда, і четверта сестра, Сусанна. Про неї Ліна Василівна згадувала рідше і окремо від «трьох кузин», по-перше, тому що жила вона в Києві і приїжджала до Ржищева тільки влітку, по-друге, бо загинула під час війни. Але в дитинстві ця кузина теж справляла величезне враження на дівчинку — адже Сусанна була художницею! Вона ставила в саду мольберт і писала акварелі — бузок, троянди: «Виходила вранці в тумані — вся в бузковому між бузків. Я залягала в траві й чекала, коли вона з'явиться. Це називалося — побачити тітку в тумані. У мене збереглася одна її акварель»².

Забігаючи наперед. Шестирічною Ліна з бабусяю переїде жити до мами з татом до Києва. Але влітку, на канікули, вона часто навідуватиметься до Ржищева. І ось поки мама говорила про щось із сестрою, дев'ятирічна Ліна брала з припічка біля печі й читала зовсім вже дорослі книжки: «З того всього я мало тоді розуміла, хіба що вкрай здивувалася, чому Д'Аннунціо подобалися жінки з низьким лобом. А з Фройда ніяк не могла втямити, що таке "тотем" і "табу"»³.

Зупинимось і замислимося. Нас дивував факт, що п'ятирічна дівчинка читала Брема. А як вам те, що в дев'ять дитина читає Фройда і д'Аннунціо?! Нехай навіть, що природно, мало що розуміла з прочитаного. Але щось найпростіше все ж розуміла. А якщо і не розуміла, то все одно — засвоювала, «записуючи» в підсвідомості, «на підкірці». Важливо розуміти, що це не казус, не курйоз, а дуже важливий факт для розуміння умов становлення особистості Костенко.

За наведеним спогадом навіть можна відновити, які книжки «підчитувала» дівчинка за кузинами. Що стосується Зигмунда Фройда, — це

¹ Дзюба Іван, Костенко Ліна, Пахльовська Оксана. «Гармонія крізь тугу дисонансів...». К.: Либідь, 2016. С. 124.

² Там само.

³ Там само.